

Соціал-конструктивістська інтерпретація дилеми «актор-структура» у науці про міжнародні відносини

Ю.Я. Сенюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна*

УДК 327.01:[327.8:316.334.3]

doi: 10.15421/171764

Статтю присвячено проблематиці дослідження соціал-конструктивістської концептуалізації співвідношення «актор-структура». Визначено основні постулати та особливості соціал-конструктивістського теоретизування взаємовідношення структурного та суб'єктного рівнів системи міжнародних відносин, суб'єктності акторів та сутності структур, проілюстровано відмінності від класичної концептуалізації. Оцінено вплив соціальних та інтерсуб'єктивних чинників, зокрема колективних знань (ідей), правил і норм, а також інтересів на становлення взаємозалежності акторів і структур у міжнародному середовищі. З'ясовано співвідношення колективних та іманентних ідентичностей агентів і їх значення для перебігу процесу реципрокності акторів і структур. Охарактеризовано форми, механізми, особливості та наслідки соціалізації акторів у рамках міжнародних структур.

Встановлено, що у межах соціал-конструктивістських досліджень вперше агенти і структури розглядаються як онтологічно рівні та взаємозалежні об'єкти.

Ключові слова: агент; система; реципрокність; міжнародне середовище; постмодернізм; рефлексіонізм.

Social constructivist interpretation of «agency-structure» dilemma in the science of international relations

Y. Y. Senyuk

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Social constructivist explanation of the «agency-structure» correlation in the theory of international relations has been presented in the article.

The «agency-structure» dilemma appeared in the focus of social constructivist researches at the end of the XX century, that researches have gained dominant positions among the theoretical and methodological approaches to the study of international relations. But despite this, the social constructivist interpretation of the «agency-structure» dilemma hasn't got enough attention by Ukrainian scientists.

The actuality of the paper is determined, firstly, by the necessity to describe the social constructivist conceptualization of the «agency-structure» dichotomy, secondly, to answer the key question of discussion about the nature of agency and structure, and thirdly, to determine the impact of social and inter-subjective factors on the interrelation of structural and subjective levels of the international system.

The main aim of the research is to analyze the social constructivist interpretation of the «agency-structure» dilemma.

Basic forms and characteristics of social constructivist research of «agency-structure» dilemma have been represented in the article. Essence of structures and actors' subjectivity has been revealed. Moreover, separate fragments of social constructivism explanation have been given on the basis of its main peculiarities' characterization.

The influence of social and inter-subjective factors on the formation of structure and agents' interdependence in the international environment has been considered in the article. The correlation of inherent and collective identities of agents and its significance for the «agency-structure» reciprocity has also been presented. Forms, features and consequences of agents' socialization within international structures has been characterized.

The significance of social constructivism in modern researches of «agency-structure» correlation has been substantiated in research by summarizing a considerable number of factual materials and use of general scientific methods, such as logical and systematic methods, analysis and synthesis.

The scientific novelty of the article has been pointed out by accents, which allow making a comprehensive analysis and describing an alternative approach to the study of structural and subjective levels of the international system.

Keywords: agent; system; reciprocity; international environment; postmodernism; reflectionism.

Цитування даної статті: Сенюк Ю.Я. Соціал-конструктивістська інтерпретація дилеми «актор-структура» у науці про міжнародні відносини / Ю.Я. Сенюк // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 4(144). – С. 76-81.

Citation of this article: Senyuk, Y.Y., 2017. Sotsial-konstruktyvist-s'ka interpretatsiya dylemy «aktor-struktura» u nauksi pro mizhnarodni vidnosyny [Social constructivist interpretation of «agency-structure» dilemma in the science of international relations]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 4(144), 76-81. doi: 10.15421/171764 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 11.03.2017

Социал-конструктивистская интерпретация дилеммы «актер-структура» в науке о международных отношениях

Ю.Я. Сенюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

Статья посвящена проблематике исследования социал-конструктивистской концептуализации соотношения «актер – структура». Определены основные постулаты и особенности социал-конструктивистского теоретизирования взаимоотношения структурного и субъектного уровней системы международных отношений, субъектности актеров и сущности структур, проиллюстрировано отличие от классической концептуализации. Оценено влияние социальных и интерессубъективных факторов, в частности коллективных знаний (идей), правил и норм, а также интересов на становление взаимозависимости актеров и структур в международной среде. Выяснено соотношение коллективных и имманентных идентичностей агентов и их значение для протекания процесса реципрокности актеров и структур. Охарактеризованы формы, механизмы, особенности и последствия социализации актеров в рамках международных структур.

Установлено, что в пределах социал-конструктивистских исследований впервые актеры и структуры рассматривались как онтологически равные и взаимосвязанные объекты.

Ключевые слова: агент; система; реципрокность; международная среда; постмодернизм; рефлексивизм.

Постановка проблеми. Дилема «актор-структура» є однією із найбільш дискусійних проблем сучасної теорії міжнародних відносин. В основі цієї дихотомії суперечка щодо первинності впливу одного з двох вищезазначених об'єктів на контекст міжнародного середовища. Незважаючи на численні спроби вчених, до цього часу не сформовано єдиного підходу до вирішення цієї проблематики.

У рамках традиційної, раціоналістичної науки про міжнародні відносини загальнопоширеною є думка, що структури формуються внаслідок нерівномірності розподілу матеріальних ресурсів у міжнародній системі, здійснюючи опосередкований регулятивний вплив на акторів. Загалом актори та структура розглядаються як відокремлені та незалежні один від одного елементи.

У ХХ столітті наукове знання охопила критика представниками епохи Постмодерну фундаментальних теоретичних основ епохи Модерну. Така тенденція торкнулася науки про міжнародні відносини, що спричинило гостру кризу та радикально змінило домінуючий дискурс [3, с. 108]. Це було зумовлено розвитком постмодерністських підходів у науці про міжнародні відносини, зокрема соціал-конструктивізму, представники якого намагалися уникнути традиційної односторонньої інтерпретації дилеми та запропонували альтернативний підхід до співвідношення структурного та суб'єктного рівнів системи міжнародних відносин [8, с. 145]. У дослідженнях взаємовідношення акторів та структур вони підкреслюють значення ідентичності та інтересів агентів, соціальних і нормативних інституцій, аналіз яких є особливо актуальним у сучасних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Зростання значення соціал-конструктивістського підходу у сучасній теорії міжнародних відносин зумовило появу великої кількості напрацювань щодо їхньої центральної проблематики. У дослідженні окремих аспектів конструкту «актор-структура», з позиції соціал-конструктивізму, провідними є дослідження: Т. Албертса, А. Вендта, А. Віенера, М. Гриффітса, Я. Гурда, К. О'Нейла, Н. Онуфа, Р. Прайса, К. Реус-Сміта, А. Макаричева та багатьох інших. Серед українських науковців важливе значення мали дослідження:

М. Гнатюка, Ю. Цифри, Т. Шаповалової та інших.

Мета дослідження. Загалом, незважаючи на високий науковий інтерес до соціал-конструктивістського теоретизування, у вітчизняній науці досліджувалися лише окремі аспекти титульної проблематики. Тому метою дослідження є комплексний аналіз соціал-конструктивістської концептуалізації співвідношення «актор-структура».

Виклад основного матеріалу. Теоретики соціал-конструктивізму пропонують комплексний підхід до аналізу конструкту «актор-структура» у теорії міжнародних відносин, вперше підкреслюючи значення соціальних, ідейних та інтерсуб'єктивних чинників.

Основним соціал-конструктивістським постулатом у дослідженні дихотомії «актор-структура» є надання їм рівного онтологічного статусу, що детермінується взаємною обумовленістю вищезазначених об'єктів. Представники соціал-конструктивізму вважають, що соціальні структури визначають суб'єктність акторів, які одночасно відтворюють основні практики, правила та інститути, на яких ґрунтуються структури. Наголошуючи на процесі взаємного конституювання акторів та структур, вони стверджують, що досліджувати поведінку та характер агентів можливо лише у контексті аналізу соціальної структури, в якій вони існують. Жоден суб'єкт не є відокремленим від соціальної структури у рамках якої він перебуває, адже вона детермінує його інтереси. Одночасно соціальні структури завжди реалізуються в конкретних практиках та чітко визначеному контексті, а з їх зникненням – нівелюються.

На думку засновника соціал-конструктивізму А. Вендта, структура є соціальним явищем, яке характеризується ментальними ознаками. Вона є розподілом ідей, знань, уявлень, тобто володіє нормативною природою, встановлюючи інституційно-правовий порядок у суспільстві своїми правовими інструментами та механізмами, інститутами, угодами, практиками, дискурсами, які соціалізують акторів, впливаючи на їхню ідентичність або встановлюючи загальні правила поведінки. Поняття структури охоплює спільні та колективні знання, які формують контекст дій у міжнародному середовищі.

Акторами є будь-які суб'єкти, які діють у цьому

контексті та здатні формулювати цілі, приймати рішення [1, с. 86], використовувати рефлексивні знання для трансформації окремої ситуації і брати участь у процесі соціального навчання [14, с. 158]. На думку відомого соціал-конструктивіста Н. Онуфа, актори є активними учасниками соціальних відносин, які володіють певним статусом і ресурсами (матеріальними та нематеріальними). Їхніми основними ознаками є незалежність, самостійність, визнання зі сторони інших учасників, наявність політичних інструментів впливу, здатність усвідомлювати причини своєї поведінки, рефлексорно контролювати, потенційно її адаптувати та приймати рішення [17, с. 359]. Загалом, усі суб'єкти можуть вважатися акторами, але їхні форми можуть видозмінюватися, залежно від того, які типи структур вони відтворюють, наявності доступу до ресурсів тощо.

А. Вендт зауважує, що система міжнародних відносин як сукупність структур здійснює каузальний вплив на розвиток «соціального конструювання» ідентичностей та інтересів акторів у міжнародних відносинах [16, с. 372]. Він вбачає відмінність між «макроструктурами», як сукупністю чинників глобального порядку, що визначають стан і середовище функціонування міжнародного суспільства в цілому, та «мікроструктурами», сутністю яких є взаємозв'язки між невеликою кількістю агентів. Натомість інші вчені виділяють лише два види структур: зовнішні (соціальні) та внутрішні (організаційні). Вони є результатом діяльності акторів та визначають основні правила взаємодії у міжнародному середовищі.

У найбільш ширшому розумінні структура є сукупністю взаємопов'язаних елементів (актори, методи, технології, території тощо). Ці елементи не можуть розглядатися відокремлено від їхнього розміщення в структурі. Соціальна структура уможливає окремі комбінації елементів і здійснює вплив на формування суб'єктності, поведінки, особливості, внутрішню структуру та мотиви акторів [17, с. 335]. Одночасно структура онтологічно від них залежить. Її сутність формується на рівні дискурсивного виміру, оскільки вона невіддільна від ідей, що спонукають акторів до її відтворення.

Структури можуть мати два види впливу на поведінку і характеристики (ідентичності та інтереси) акторів – каузальний (трансформація суб'єкта в результаті зміни стану іншого, які існують незалежно) і конститутивний (властивості одного суб'єкта формувати сутність іншого). Головним чином це характеризує взаємовідносини між акторами і структурою. Перші з них є відносинами «взаємодії» або «спільної детермінації», інші – «концептуальною залежністю» або «взаємною конституцією» [16, с. 165].

Каузальний вплив торкається лише окремих властивостей, ознак, особливостей поведінки чи інтересів агентів не змінюючи при цьому їхньої суб'єктності. Він здійснюється шляхом визначення варіантів можливої поведінки акторів у контексті окремих ситуацій та встановленням критеріїв легітимності, таким чином обмежуючи її.

Конститутивний вплив структури визначає

суб'єктність акторів. Характер конститутивного впливу та його фіксація залежать від типу і ознак соціальної структури, змісту її культури, норм, дискурсів, інститутів тощо.

Структура будь-якої соціальної системи містить три елементи: матеріальні умови, інтереси та ідеї. Соціальним чинникам надається першочергове значення, адже під поняттям структура А. Вендт розуміє не розподіл матеріальних чинників могутності, а колективних знань (ідей) держав, які становлять зміст культури міжнародної взаємодії та визначають цілі використання матеріальних чинників [4, с. 21]. Поширення знань (ідей) охоплює ментальну (ідейну) складову інтересів, загальних вірувань та очікувань [16]. В їхній основі – переконання акторів щодо раціональності стратегій дій один одного, а також про стан зовнішнього світу. Ці переконання є суб'єктивними та інтерсуб'єктивними і генерують моделі поведінки агентів. Вони є історичними явищами, які передаються поколіннями через тривалий процес відтворення практик та соціалізації, що містяться в колективній пам'яті, міфах, повістях і традиціях акторів, які становлять групу.

Колективні знання (ідеї) конструюють культурний вимір соціальної структури. А. Вендт виділяє три типи культури, які відрізняються своїми логікою і тенденціями – Гоббсесіанську, Локкеанську і Кантіанську. В основі цих культур типи ролей, ознаками яких є ворожість, конкуренція та кооперація відповідно. Основною підставою зміни типу культури є трансформація інтересів та ідентичностей акторів, зокрема колективних, на які впливають інтенсивність і характер їхніх взаємовідносин [5, с. 271].

Важливе значення у процесі реципрокності акторів і структур відіграють норми. На думку К. Реуса-Сміта, міжнародні структури формуються на основі фундаментальних конститутивних цінностей акторів (взаєморозуміння, справедливість, свобода, повага і гідність). Саме вони сприяють легітимізації нових правил, норм та інституціалізованих практик. Структури, зокрема їхні інститути, сприяють перебігу дискурсивного процесу, спрямованого на досягнення раціонального консенсусу щодо визначення етичних і моральних аспектів, які формуватимуть переконання агентів щодо легітимності правил і норм, їх неупереджене застосування [11, с. 139-141].

Соціал-конструктивісти під поняттям норми розуміють результат колективних практик у взаємовідносинах між акторами, спільне визнання стандартів поведінки, сукупність інтерсуб'єктивних розумінь і колективних очікувань щодо належної поведінки агентів в окремому контексті чи з точки зору окремої ідентичності [10].

Н. Онуф вважав, що норми і правила конституують акторів, адже для набуття певного статусу потрібно стати частиною окремої системи дотримуючись попередньо існуючих настанов. Дослідник вважав, що дотримання норм визначає сутність практик, які в сукупності з правилами формують режими, що згодом трансформуються в інститути. На найвищому шаблі цієї схеми – структури [2].

Норми безпосередньо пов'язані з колективною

ідентичністю та інтересами адже є взаємоконститутивними. Вони є одночасно результатами дій держав та чинниками впливу на них [12, с. 304]. Однак рівень соціалізації та дотримання загальних правил і норм відрізняються між акторами та залежать від сфер, які вони регулюють [18].

Норми є ідейними явищами, моделями очікуваної поведінки акторів. Вони визначають легітимні стратегії реалізації цілей та типи відповідності певних дій, політичного курсу. Норми виникають, трансформуються та еволюціонують у результаті колективної практики агентів. Їхніми елементами є колективні знання та інтерсуб'єктивні розуміння. На думку представників соціалконструктивізму актори дотримуються логіки належності у своїй поведінці. Вони підпорядковуються нормам, що визначають способи поведінки залежно від особливостей їхніх ідентичностей та конкретної ситуації. Відповідно, соціальні структури не є елементами зовнішнього обмеження поведінки агентів, а здійснюють конститутивний вплив на них, визначаючи не лише їх особливості, а трансформуючи ідентичності й, відповідно, інтереси.

Зміна ідентичностей акторів не є виключно їхнім внутрішнім процесом, адже у них інкорпоровані структурні параметри соціальної системи, а отже, перебіг змін соціальних значень в кожній з них є нерозривно пов'язаним. Відповідно структура також не є екзогенною, адже вона є результатом формування колективних знань (ідей), які розвинулися в структуру. Актори діють свідомо в рамках колективних практик, ефектом яких є несвідоме або ненавмисне відтворення соціальних структур [13, с. 358]. Тобто, агенти ініціюють створення соціальних структур, які, завдяки утвердженню правил поведінки, впливають на їхню ідентичність та інтереси [15, с. 267]. У той же час повторювальні дії окремих акторів реконструюють ці структури. Актор і структура можуть трансформуватися у процесі взаємодії. Взаємодія у цьому сенсі є основою соціальної реальності. Відповідно, і структура, й ідентичності агентів є залежними змінними, але одночасно взаємоконститутивними.

Важливе значення структур визначається їхньою здатністю формувати новий тип ідентичності – колективну, яка спрямована на об'єднання та посилення взаємодії між акторами. Колективна ідентичність нівелює відмінності між існуючими у агентів іманентними ідентичностями. Така ідентичність є сукупністю цінностей і принципів, за допомогою яких у акторів формуються колективна свідомість та відчуття приналежності до єдиної політичної спільноти. У залежності від обставин колективна ідентичність може змінюватись або нівелюватись [6, с. 31-33].

Іманентна ідентичність акторів та її стійкість також конститууються і трансформуються в основному внаслідок взаємодії, хоча на неї можуть мати вплив індивідуальні, внутрішньополітичні, системні, а також транснаціональні чинники [19, с. 1067].

Представники соціал-конструктивізму розглядають будь-яку міжнародну структуру як незалежну змінну, ефектом якої є соціалізація. Соціалізація це процес формування ідентичностей та інтересів акторів, їхнє пристосування до норм і правил спільноти

в рамках якої вони існують, корегування поведінки відповідно до соціальних очікувань [16]. Це процес впливу зовнішнього середовища на формування ідентичностей акторів, шляхом посилення їхньої чутливості до соціальних умов, частиною яких вони є. Українська дослідниця О. Шаповалова трактує соціалізацію як механізм надання ідейним конструкціям логіки належності, конститутивний вплив яких вже визначено в межах певної спільноти, до якої агент прагне соціалізуватися [9, с. 151].

Існують чотири головні соціалізаційні механізми – стратегічний розрахунок, соціальний вплив, рольові ігри і нормативне переконання. Умовами, відповідно до яких структури викликають соціалізаційні механізми, є їхні властивості, особливості акторів та їхніх політичних систем, сфера чи питання в рамках яких об'єкт підлягає соціалізації та характеристики взаємодії, зокрема інтенсивність контактів, особливості риторики, рольовий розподіл між соціалізованими акторами і тими, що підлягають соціалізації тощо.

Соціалізація може набувати різних форм. Перш за все, вона простежується у процесі інтернаціоналізації, який передбачає рецепцію актором норм із зовнішнього середовища. «Культурний відбір» є теж одним із форм соціалізації. Існує два шляхи його проведення – «імітація» (одностороннє відтворення) та «соціальне навчання» (взаємодія між джерелом досвіду та реципієнтом). Свідомі зусилля актора зумовлені критичним самовідображенням можуть також змінити його поведінку та ідентичність, одночасно вплинувши на інтеракції з партнерами [7, с. 31-33]. «Ефект Фуко» як форма соціалізації передбачає трансформацію ідентичності суб'єкта внаслідок його підпорядкування певному типу культурного дискурсу.

Соціалізація часто є адаптивною, що сприяє трансформації або деконструкції соціальних значень чи практик акторів, не нівелюючи наявну іманентну ідентичність, що відображається у частковій зміні офіційної риторики, практик та інтеракцій.

Висновки. У рамках соціал-конструктивістських досліджень міжнародні структури розглядаються як такі, що створюються, існують і трансформуються лише як результат соціальних практик акторів. Натомість актори реалізують себе тільки у (макро- або мікро-) структурному середовищі, яке ґрунтується на відповідних інститутах і практиках. Тоді коли відтворення структур залежить від дій агентів, ці дії вже обумовлені структурами таким чином, що актори рідко це усвідомлюють. Незважаючи на те, що структури не є сталими і постійно трансформуються внаслідок діяльності акторів у міжнародному середовищі, вони одночасно є важливим механізмом конститування їх інтересів та ідентичності.

Загалом соціал-конструктивістські дослідження змінних актор і структура здійснили значний внесок в осмислення їхньої реципрокності. Зокрема, аналіз характеристик структури, її внутрішньої системи, особливостей акторів і ступеня їхнього взаємовпливу, що малодосліджені в українському науковому дискурсі, дало змогу розглядати акторів та структури у міжнародному середовищі як онтологічно рівні та взаємозалежні об'єкти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гнатюк Н. Международная политическая субъектность ЕС в контексте дихотомии агента и структуры / Н. Гнатюк // Вестн. Волгоградск. гос. ун-та. – 2015. – № 1. – С. 82–91.
2. Макарычев А. Регионализм глазами конструктивизма: агенты, структуры, идентичности [Электронный ресурс] / А. Макарычев // Неприкосновенный запас. – 2010. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/3/ma14-pr.html>.
3. Романюк Н. Особливості соціал-конструктивістського підходу у дослідженні міжнародних відносин / Н. Романюк, Ю. Сенюк // Вісн. Львівськ. ун-ту. Серія: Міжнар. відносини. – 2015. – Вип. 37, ч. 3. – С. 108–114.
4. Харкевич М. Проблематизация государства как актора мировой политики / М. Харкевич // Космополис. – 2008. – С. 18–25.
5. Цифра Ю. Роль культурної складової зовнішньополітичної ідентичності держави в процесі формування модерної системи міжнародних відносин / Ю. Цифра // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2014. – № 8. – С. 270–273.
6. Цифра Ю. Смысловое поле зовнішньополітичної ідентичності: концепт феномена та його сутнісний вимір [Електронний ресурс] / Ю. Цифра // Наук. Вісн. Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2013. – Режим доступу: <http://fmv-visnyk.pp.ua/wp-content/uploads/2016/2013-9/9.pdf>.
7. Цифра Ю. Формування зовнішньополітичної ідентичності акторів міжнародних відносин: конструктивістський аналіз [Електронний ресурс] / Ю. Цифра // Політ. Менеджмент. – 2013. – № 1-2. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/p>.
8. Шаповалова О. Соціальні структури в міжнародних відносинах: конструктивістська концептуалізація / О. Шаповалова // Наук. Вісн. Дипломатичної академії України. – 2015. – Вип. 22 (2). – С. 144–155.
9. Шаповалова О. Трансформація зовнішньої політики держав у світлі соціального конструктивізму / О. Шаповалова // Вісн. НТУУ «КПІ». Сер. Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – № 2. – С. 149–155.
10. Bjorkdahl A. Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reactions / A. Bjorkdahl // Cambridge Review of International Affairs. – 2002. – С. 9–23.
11. Griffiths M. Fifty key thinkers in international relations / M. Griffiths, S.C. Roach, M.S. Solomon. – London, New York: Routledge, 2009. – 404 p. – (Second edition).
12. Hurd I. Constructivism [Electronic resource] / I. Hurd // The Oxford Handbook of International Relations. – 2008. – Access mode: http://faculty.wcas.northwestern.edu/~ihu355/Home_files/17-Smit-Snidal-c17.pdf.
13. Joseph J. Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach / J. Joseph // Millennium: Journal of International Studies. – 2007. – № 35. – P. 345–359.
14. O'Neill K. Actors, norms, and impact: Recent International Cooperation Theory and the Influence of the Agent-Structure Debate / K. O'Neill, J. Balsiger, S. VanDeveer. // The Annual Review of Political Science. – 2004. – № 7. – P. 149–175.
15. Price R., Dangerous Liaisons? Constructivism and Critical International Theory / R. Price, C. Reus-Smit. // European Journal of International Relations. – 1998. – Vol. 4, № 3. – P. 259–294.
16. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 429 p.
17. Wendt A. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory / Alexander E. Wendt // International Organization. – 1987. – Vol. 41, № 3. – P. 335–370.
18. Wiener A. European Integration Theory / A. Wiener, T. Diez. – Oxford: Oxford university press, 2009. – 295 p.
19. Zürn M. Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State / M. Zürn, J. Checkel. // International Organization. – 2005. – Vol. 59, № 4. – P. 1045 – 1079.

REFERENCES:

1. Gnatjuk, N., 2015. Mezhdunarodnaja politicheskaja sub'ektnost' ES s v kontekste dihotomii agenta i struktury [International political subjectness of the EU in the context of the agent and structure dichotomy]. Vestn. Volgogr. gos. un-ta 1, 82–91 (in Russian).
2. Makarychev, A., 2010. Regionalizm glazami konstruktivizma: agenty, struktury, identichnosti [Regionalism through the eyes of constructivism: agents, structures, identities]. Neprikosnovennyj zapas. Retrieved from <http://magazines.russ.ru/nz/2010/3/ma14-pr.html> (in Russian).
3. Romanyuk, N., Senyuk, Y., 2015. Osoblyvosti sotsialkonstruktyvist's'koho pidkhodu u doslidzhenni mizhnarodnykh vidnosyn [The features of social constructivist approach to the study of international relations]. Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny 37 (3), 108–114 (in Ukrainian).
4. Harkevich, M., 2008. Problematizacija gosudarstva kak aktora mirovoj politiki [Problematization of the state as an actor of the world politics]. Kosmopolis, 18–25 (in Russian).
5. Tsyfra, Y., 2014. Rol' kul'turnoyi skladovoyi zovnishn'opolitychnoyi identychnosti derzhavy v protsesi formuvannya modernoyi systemy mizhnarodnykh vidnosyn [The role of cultural component of foreign policy identity of the state in the formation of the modern system of international relations]. Filosofiya i politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury (8), 270–273 (in Ukrainian).
6. Tsyfra, Y., 2013. Smylove pole zovnishn'opolitychnoyi identychnosti: kontsept fenomenu ta yoho sutnisnyy vymir [Semantic field of foreign policy identity: the concept of the phenomenon and its essential dimension]. Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Retrieved from <http://fmv-visnyk.pp.ua/wp-content/uploads/2016/2013-9/9.pdf> (in Ukrainian).
7. Tsyfra, Y., 2013. Formuvannya zovnishn'opolitychnoyi identychnosti aktoriv mizhnarodnykh vidnosyn: konstruktivist-s'kyi analiz [Formation of foreign policy identity of the actors of international relations: constructivist analysis]. Politychnyy menedzhment 1-2, Retrieved from <http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/p> (in Ukrainian).
8. Shapovalova, O., 2015. Sotsial'ni struktury v mizhnarodnykh vidnosynakh: konstruktivist-s'ka kontseptualizatsiya [Social structures in international relations: constructivist conceptualization]. Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny 22 (2), 144–155 (in Ukrainian).
9. Shapovalova, O., 2014. Transformatsiya zovnishn'oyi polityky derzhav u svitli sotsial'noho konstruktivizmu [The transformation of

- foreign policy of the states in the light of social constructivism]. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo (2), 149–155 (in Ukrainian).
10. Bjorkdahl, A., 2002. Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reections. Cambridge Review of International Affairs, 9–23 (in English).
11. Griffiths, M., Roach, S. C., Solomon, M. S., 2009. Fifty key thinkers in international relations, London, New York: Routledge (in English).
12. Hurd, I., 2008. Constructivism. The Oxford Handbook of International Relations. Retrieved from http://faculty.wcas.northwestern.edu/~ihu355/Home_files/17-Smit-Snidal-c17.pdf(in English).
13. Joseph, J., 2007. Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach. Millennium: Journal of International Studies 35, 345–359 (in English).
14. O’Neill, K., Balsiger, J., VanDeveer, S., 2004. Actors, norms, and impact: Recent International Cooperation Theory and the Influence of the Agent-Structure Debate. The Annual Review of Political Science 7, 149–175 (in English).
15. Price, R., Reus-Smit, C., 1998. Dangerous Liaisons? Constructivism and Critical International Theory. European Journal of International Relations 4 (3), 259–294 (in English).
16. Wendt, A., 2003. Social Theory of International Politics. Cambridge University Press (in English).
17. Wendt, A., 1987. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. International Organization 41 (3), 335–370 (in English).
18. Wiener, A., Diez, T., 2009. European Integration Theory. Oxford university press (in English).
19. Zürn, M., Checkel, J., 2005. Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State. International Organization 59(4), 1045 – 1079 (in English).
14. O’Neill K. Actors, norms, and impact: Recent International Cooperation Theory and the Influence of the Agent-Structure Debate / K. O’Neill, J. Balsiger, S. VanDeveer. // The Annual Review of Political Science. – 2004. – № 7. – P. 149–175.
15. Price R., Dangerous Liaisons? Constructivism and Critical International Theory / R. Price, C. Reus-Smit. // European Journal of International Relations. – 1998. – Vol. 4, № 3. – P. 259–294.
16. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 429 p.
17. Wendt A. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory / Alexander E. Wendt // International Organization. – 1987. – Vol. 41, № 3. – P. 335–370.
18. Wiener A. European Integration Theory / A. Wiener, T. Diez. – Oxford: Oxford university press, 2009. – 295 p.
19. Zürn M. Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State / M. Zürn, J. Checkel. // International Organization. – 2005. – Vol. 59, № 4. – P. 1045 – 1079.

Сенюк Юлія Ярославівна – аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Адреса: 79000, Львів, вул. Університетська, 1

E-mail: julie_vbg@ukr.net

Senyuk Yuliya Y. – postgraduate

Ivan Franko national university of Lviv

Address: 1, Universytet-s'ka str., Lviv, 79000, Ukraine

E-mail: julie_vbg@ukr.net